



# MODERN ZAMANLAR FİLMİ ÜZERİNDEN ENDÜSTRİLEŞMENİN SAĞLIĞA ETKİSİ HAKKINDA ÖĞRENCİLERİN GÖRÜŞLERİ

Dr. Aliye MANDIRACIOĞLU

Dr. Meral TÜRK

Dr. Seyfi DURMAZ

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

## Özet

Bu çalışmanın amacı, işçi sağlığının temel konularından biri olan endüstrileşmenin sağlığa olan etkisini anlatmak için kullanılan bir filmle (Charlie Chaplin'in Modern zamanlar filmi) tıp fakültesi öğrencilerinin konu hakkındaki görüşlerini değerlendirmektir.

Çalışma, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi 3. Sınıf öğrencilerinin işçi sağlığına ilişkin derslerinden birinde yürütülmüştür. Charlie Chaplin'in Modern zamanlar (1936) filmi öğrencilere izletilmiştir. Film hakkında hazırlanmış olan 13 önermeyi içeren formu eğitim öncesi ve sonrası öğrenciler doldurmuştur. Eğitim öncesi ve sonrası verilen yanıtlar doğru yanlış şeklinde değerlendirilerek karşılaştırılmıştır.

Çalışmaya 269 öğrenci katılmıştır. Film öncesi doğru yanıtlar üzerinden aldıkları puan ortalama  $10.96 \pm 1.78$  ve sonrası  $12.61 \pm 1.16$  olarak hesaplanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bir şekilde film gösterimi ve tartışma sonrası puanlarda artış gözlenmiştir. ( $t: 12.689$ ,  $p: 0.000$ ). Önermelerin tümünde de eğitim sonrası verilen doğru yanıtlarda anlamlı bir artış olmuştur.

Öğrencilerimizin film izleme ve tartışma sonrası konuyu kavradıkları anlaşılmıştır. Bu yöntem hakkında geri bildirimleri de olumlu olmuştur.

## Giriş

Tüm üretim faktörleri emeğin etrafında oluştuğu için, emek üretimin temel faktörüdür. Sanayi devrimi ve endüstrileşmeyle birlikte endüstri toplumunun oluşması, emeği endüstri düzeni içinde vasıfsız, yarı vasıflı veya vasıflı fabrika işçilerine

dönüştürmüştür (1). Yirminci yüzyılın başlarında "modern" üretim tarzları, "modern" yaşama biçimlerini doğurmuştur. Taylor, Fayol, Weber gibi bilimciler temel ilkeleri oluştururken Whitney, North, Ford gibi sermaye sahipleri de ilkelerin pratik uygulamalarını geliştirmişlerdir (2). Frederick Winslow Taylor tarafından 1890 sonrasında formüle edilen Taylorizm emek örgütlenişinde bilimsel dönem olarak tanımlanabilir. Taylor'a göre eski fabrika sisteminde işveren işi işçilere bırakıyordu, işlerin yerine getirilmesi işçilerin yeteneklerine ve o anki hayal güçlerine kalmıştı. İşçiler kendi aletlerini kullanıyor ve işlerini kendi bildikleri şekilde yapıyorlardı. Taylor'a göre bu sistem fabrikanın genel üretkenliğini düşürüyordu. Taylorizmde emek süreci, işçilerin bilgisinden bağımsız kılınarak, işçilerin yeteneklerine değil, bütünüyle yönetim pratiklerine dayanmaktadır. Taylorizm'in üç temel ilkesinden söz edilebilir: I. Emek sürecinin basitleştirilmesi ve bu şekilde tüm üretim sürecinin parçalara ayrılması. II. Kol ve kafa emeğinin birbirinden ayrıştırılması. Kafa emeğinin planlama ya da tasarlama bölümüne aktarılması III. İşçinin yaptığı işin her aşamasının yönetimce planlanması ve planın işçiye direktifler halinde iletilmesi (3-5).

Belek, Taylorizmin, tüm işi en ince ayrıntılarına kadar zaman ve hareket çalışmalarıyla planlamış olsa da, işçilerin makineler arasındaki hareketliliği, zaman kaybına ve verim düşüklüğüne yol açtığını ifade etmiştir (3). Fordizm ise, bu zaman kayıplarını minimize edecek şekilde, üzerinde üretimin gerçekleştirildiği kendiliğinden akan bir bant sistemiyle Taylorizm'in geliştirdiği ilkeleri yeniden



düzenlemiştir. Sonuç olarak Taylorizm ve Fordizm işlerin doğru bir sırayla ve en az vakitte bitirilmesi için işleri parçalara ayırıp, bant sistemleri ile işçileri birleştiriyordu (3, 6). Emeğin niteliksizleştirilmesi, yeni ve tecrübesiz bir işçinin, senelerce o işte çalışan deneyimli bir işçinin yerini hemen alabilmesini sağlamış, dolayısıyla da işveren için tüm işsizleri yedek işçi ordusu haline getirmiştir (3,4). Fordist üretim sistemi, kitlesel üretim, standardizasyon, katı hiyerarşik yapı, mekanik ilişkiler gibi tipik özellikleriyle rutin işlere odaklanmış işgücünü kullanarak insani değerleri geri plana itmiş ve sermayeyi ön plana çıkartmıştır (1). Yığınsal üretim, yürüyen hatlar, zaman baskısı, otomasyon ve hız arttıkça monotonlaşma, emeğin yabancılaştırılması vb. çalışma sorunlarını gündeme getirmiştir. Kitlesel tüketim için kitlesel üretimin yapılması Fordizmin ana bağlantı noktasını oluşturmaktadır. Fordist model kitlesel üretim mantığıyla maliyetleri düşürmeyi hedeflemiştir (2).

Mesleki sağlık ve güvenlik diğer pek çok yüksek öğrenim kurumlarında olduğu gibi tıp fakültesi eğitiminde de yer almaktadır. Derslerin içeriğinde işçi sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimi de vurgulanmaktadır. Tarihçede; endüstri devrimi, endüstrileşmenin yarattığı sorunlar, olumsuz çalışma koşullarına ilişkin yapılan düzenlemelerin gelişimi, işçi hareketleri, yasal süreçlerdeki gelişim, çalışma yaşamındaki değişimler, küreselleşme gibi konular ele alınmaktadır. Tarihsel süreçte Taylorizm ve Fordizm işlenen konular arasındadır.

Verilen eğitimin içeriği kadar öğrencilere nasıl aktarıldığı, kullanılan eğitim yöntemleri de öğrenme süreci için önemlidir. Tüm eğitim bilimlerinde sanat bir öğretim aracı olarak tercih edilmektedir. Roman, öykü, şiir, deneme, sinema, tiyatro, müzik gibi her türdeki edebî eserler, sosyal yaşamın ve onun en önemli boyutlarından biri olarak "çalışma" olgusu da yer bulmaktadır. Bu eserler, insanlık tarihinin önemli olaylarına tanıklık da yapmakta, farklı dönemlerde, farklı coğrafyalarda yaşananları, daha sonraki kuşaklara aktaran araçlar olma niteliğini kazanmaktadır. İnsan yaşamının içerisinde doğan sanat bu yaşamın sosyal boyutlarını da yansıtır (7). Sanat dallarından sinema, eğitimde çok kullanılan araçlardan biridir. Özellikle tarih, siyaset bilimi, ekonomi gibi sosyal bilimlerde kavramların, tarihsel süreçlerin filmler

ile öğretilmesinin oldukça daha kolay olduğu vurgulanmaktadır (8-10). Tarihi, siyasi, ekonomik, dramatik, mizahi filmler, öğrencilerin yaşadıkları zaman diliminden çok uzak olay, insan ve nesnelere sınıfa getirmekte ve öğrencilere birinci elden deneyim imkânı sunmaktadır. Film izlemi ile öğrenciler, toplumdaki çok yönlü ve karmaşık ilişkileri analiz ederek pek çok şey öğrenebilirler (11).

Tıp fakültesi öğrencilerinin sosyal konulara ve toplumsal sorunlara ilgisinin az olduğu ve bu durumun halk sağlığı derslerinde eğitimi olumsuz etkilediği belirtilmektedir (12). Bu noktada toplumun sağlık sorunları kadar sosyal ve çalışma yaşamı sorunlarını da ele alan halk sağlığı dersinde sinema film gösteriminin eğitimde başarıyla kullanılarak öğrencilerin motivasyonlarının sağlandığı çalışmalarda bildirilmektedir (13,14).

Bu çalışmanın amacı, işçi sağlığının temel konularından biri olan endüstrileşmenin sağlığa olan etkisini anlatmak için kullanılan filmle tıp fakültesi öğrencilerinin konu hakkındaki görüşlerini değerlendirmektir.

### Gereç ve Yöntem

Çalışma, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin işçi sağlığına ilişkin derslerinden birinde yürütülmüştür. Çalışmaya 269 üçüncü sınıf öğrencisi katılmıştır. Çalışma yaşamındaki tarihsel süreci tartışmak üzere Charlie Chaplin'in Modern zamanlar (1936) filmi öğrencilere izletilmiştir. Film hakkında hazırlanmış olan 13 önermeyi içeren formu eğitim öncesi ve sonrası öğrenciler doldurmuştur.

Verilerin analizi SPSS 14.5 istatistik programında yapılmıştır. Eğitim öncesi ve sonrası verilen yanıtlar doğru yanlış şeklinde değerlendirilerek karşılaştırılmıştır. Öncesi, sonrası toplam puanların karşılaştırılması için t-testi kullanılmıştır.

### Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 51.8'i erkek, %48.2'i kadındır.

Öğrencilere film izlemeden önce ve sonra "çalışma yaşamını ve işçilerin yaşamını kafanızda canlandırabiliyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Film izlemeden önce öğrencilerin % 32,8'i, film izlemeden sonra ise % 67.2'i evet yanıtı vermişlerdir.

Öğrencilerin önermelere verdikleri doğru yanıtların yüzde dağılımı Tablo 1'de görülmektedir. Film öncesi doğru yanıtlar üzerinden aldıkları puan or-



talama  $10,96 \pm 1,78$  ve sonrası  $12,61 \pm 1,16$  olarak hesaplanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bir şekilde film gösterimi ve tartışma sonrası puanlarda artış gözlenmiştir. (t: 12.689, p: 0.000). (Şekil 1.)

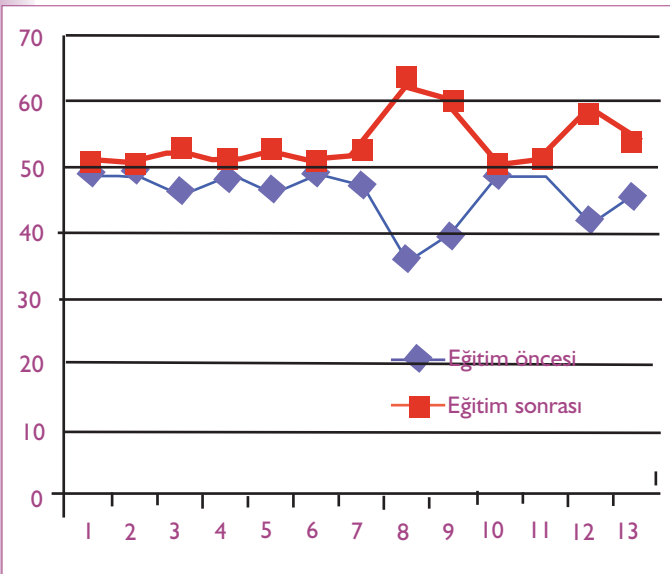
Eğitim öncesi verilen yanıtlar cinsiyete göre değerlendirildiğinde “Endüstrileşme her dönemde tüm işçilere zenginlik sağlamıştır”, “Endüstrileşme işsizliği kesin önlemiştir”, “Endüstrileşme/bant tipi çalışma sayesinde tüm işçilerin aile yaşamları iyileşmiştir “ve

“ Endüstrileşme/bant tipi çalışma işçinin ürüne yabancılaşmasını önlemiştir” önermelerini erkekler daha fazla doğru yanıtlamıştır.

### Tartışma

Endüstrileşmenin, Taylorist ve Fordist üretimin etkilerini öğrencilerle tartışabilmek için Modern Zamanlar" filmi kullanılmıştır. "Modern Zamanlar", Charles Chaplin'in dönemini, çalışma ilişkilerini ve sanayileşmeyi Şarlo tiplmesi aracılığıyla hicvederek eleştiren bir sinema eseridir. Film, modernizmin hızla yükselişiyle insanın yaşadığı insani problemlere dikkat çekmektedir (2). Güler, çalışmasında filmi şu şekilde yorumlamıştır: “Modern Zamanlar her karesini, her mesajını dünyanın her yerinden insanların aynı anda, aynı biçimde anlayabileceği, popüler bir film; eleştirisini, anlaşılabilirliği ve insani dozu yüksek tutarak yapmayı başaran önemli bir örnektir “ (10).

Şekil-1: Öğrencilerin film öncesi ve sonrası verdikleri doğru yanıtların dağılımı



Öğrenciler, filmi izledikten sonra endüstrileşme ve tarihsel süreci hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Film izledikten sonra önermeleri daha fazla öğrenci doğru yanıtlamıştır. Filmde, işçilerin montaj hattının birer parçasıymış gibi çalışmaları izlenmektedir. Filmde, işçiler montaj hattında önlerinden geçen parçaların civatasını sıkıkmaktadır. Filmde, Şarlo'nun hapşırmasıyla işine ara vermesi ve bant sisteminin karışması ve sonrasında ortaya çıkan gülünç durumlar izlenmektedir. Chaplin'in eleştirdiği bant tipi üretim 1930'larda Taylorist ve Fordist üretim modelinin getirdiği bir yeniliktir.

Öğrenciler, endüstrileşmenin yarattığı makineleşmenin insan hayatını olumsuz etkilediğini filmi seyrettikten sonra daha fazla farkına varmışlardır. Selçuk, Taylorizm ve Fordizm'de, insanlar çalışırken insani yeteneklerini göstermek yerine, insanlıklarını inkâr etmeye ve robot gibi davranmaya zorlandıklarını ve kendilerini işte ifade edemediklerini vurgulamaktadır (4). Atik ise bant tipi üretim içinde işçinin durumunu şöyle tarif etmektedir: “Üretim süreci içerisinde iş yükünün etkisiyle makineleşen, çalışma zevkinden yoksunlaşarak işkence halini alan üretim sürecinin olumsuz etkilerine maruz kalan işçilerin durumu, makineleşme metaforu kullanılarak ifade edilebilir“ (15). Sanayi kapitalizminin başlarında rutinin kötü olduğu düşünülmüyordu. Tekrar ve ritm sayesinde işçinin, emek sürecinde, “akıl ve elin uyumunu” sağladığı düşünülmekteydi (16). İşteki rutinin, öğretici olduğu savunulmuş, insanın rutini öğrenerek, kontrolü ele alıp dinginleşeceğine inanılmıştır (17).

“Bant tipi/seri üretim işçilerin yaratıcılığını öldürür” önermesine, öğrenciler filmi izledikten sonra daha fazla hemfikir olmuşlardır. Filmde ağıldan çıkan koyunlar ile işe yetişmeye çalışan insanları arka arkaya vererek bir mizah oluşturulmuştur. Orhan yazısında, Chaplin'in simgesel bir dille modernitenin insanı ne hale getirdiğini resmettiğini belirtmektedir. Fordist üretimin yarattığı insan tiplmesi otoriteriyen kişilikle örtüşmektedir. Modernist toplumsal yapının beraberinde getirdiği yaşam biçimi, otoriteriyen kişiliğe sahip insanı yetiştirmektedir. Otoriteriyen kişiliğe sahip insan da otorite figürlerine itaatli, boyun eğici, sıradanlığı benimseyen, rutin işlerde rutin biçimlerde çalışan bireylerdir (2).

**Tablo-1:** Öğrencilerin film öncesi ve sonrası önermelere verdikleri doğru yanıt yüzde dağılımı

	Eğitim öncesi	Eğitim sonrası
1. Endüstrileşme ile bant tipi/seri üretim başlamıştır.	49,2	50,8
2. Endüstrileşmenin yarattığı makineleşme insan hayatını her zaman olumlu etkilemiştir.	49,1	50,9
3. Bant tipi/seri üretim işçilerin yaratıcılığını öldürmüştür.	46,9	53,1
4. Endüstrileşmenin yarattığı iş temposunun hızlanması işçi sağlığını olumlu etkilemiştir.	48,5	51,5
5. Bant tipi üretim monotonluğa önlemiştir.	47,1	52,9
6. Endüstrileşme her dönemde tüm işçilere zenginlik sağlamıştır.	48,9	51,1
7. Bant tipi üretim tek tipleşmeye neden olmuştur.	47,4	52,6
8. Bant tipi üretimde işçi sosyal etkinliklere fazla zaman ayıramamıştır.	36,0	64,0
9. Endüstrileşme / bant tipi üretim iş stresini azaltmıştır.	39,8	60,2
10. Endüstrileşme işsizliği kesin önlemiştir.	49,4	50,6
11. Endüstrileşme/bant tipi çalışma sayesinde tüm işçilerin aile yaşamları iyileşmiştir.	48,6	51,4
12. Endüstrileşme/bant tipi çalışma sayesinde eşitsizlikler azalmıştır.	41,8	58,2
13. Endüstrileşme/bant tipi çalışma işçinin ürüne yabancılaşmasını önlemiştir.	45,9	54,1

“Endüstrileşmenin yarattığı iş temposunun hızlanması işçi sağlığını olumsuz etkilemiş ve bant tipi üretim iş stresini artırmıştır“ önermesi film izlendikten sonra öğrenciler tarafından daha fazla kabul görmüştür. Filmde, Şarlo elinde vida sıkıcı alet ile işindeki aynı tek düze hareketlere molalarda da devam edince apar topar hastaneye yatırılmıştır. Endüstrileşmenin getirdiği üretim modelleri psikolojik sağlık üzerinde etki yaratmaktadır. Fordisyan çalışma düzeni içerisinde insan, çeşitli baskılar altında kalmaktadır, bu durum “stres” ile karşı kaşıya kalmasına yol açmıştır (2). Güler, filmin seri üretime, sanayi üretiminin insanı makinelerin bir parçası haline getirerek insanlıktan çıkartmasına yönelik köklü bir eleştiri içerdiğini vurgulamaktadır (10). Aytaç, “Modern Zamanlar” filminin çoğu işçinin, yeterince kendilerini gerçekleştirmeye izin verilmemesinden dolayı bu örgütlerde önemli ruhsal ve sosyal sorunlar yaşandığını göstermesi açısından örnek olduğunu ifade etmektedir (18).

Bant tipi üretim sürecinin monotonluğa ve işçinin ürüne yabancılaşmasına neden olduğunu, öğrenciler de filmi izleyerek anlamışlardır. Duygulu, endüstrileşmenin bireyin kendisini yönetmesini ve anlamasını engellediğini ve güçsüzlük hissine yol açtığını belirtmektedir (19). Atik, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Makinenin getirdiği toplumsal üretim düzeniyle, bireysel düzey arasındaki çelişki kişiyi tedirgin eder ve bireyin yavaş yavaş kişiliğini

ytirmesine, topluma yabancılaşmasına ve bunalıma düşmesine yol açar” (15). Fordist üretim modelinin basit ve tekdüze yapısının işin monotonlaşmasına yol açtığı, bunun da işçilerin yaptıkları işten doyuma ulaşmalarını engellediğini belirtilmektedir (20).

Öğrenciler filmde ele alınan, endüstrileşmenin işsizliğe neden olduğu ve bant tipi çalışmanın eşitsizlikleri arttırdığı fikrini kavramışlardır. Filmde dönemin sosyal problemleri ve kötü koşulları, açlık, yoksulluk, işsizlik sorunları işlenmektedir. Fordist üretimin kültürel temeli ise, “modernizm” kavramıyla açıklanarak toplum yapısı şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Yani modernizm, sanayi devrimiyle birlikte de yaşandığı gibi, fordizmin gelişmesini sağlayacak kültürün, tüketim kalıplarının, toplum yapısının ve hatta aile yapısının yeni sisteme göre biçimlendirilmesini kapsamaktadır (21). Modernitenin düzenleyen, plânlayan, rasyonellik adına akıl böyle emrediyor teziyle, insanları denetim altına alan baskıcı tarzı, mevcut bütün kurgularını kendi çıkarları doğrultusunda meydana getirmekte, ancak kalabalık içerisinde bireyi kaybetmektedir (21). Doğan ve Özdemirci, filmi şöyle yorumlamaktadır: “Filmde, insan kavramının sermaye sahiplerince göz ardı edilmesi, sokaklara taşan işçi hareketleri, her köşe başında yaşanan hırsızlık, gasp gibi olaylar, toplumsal adaletsizlik ve bireyin bu düzene tutunma çabası anlatılmaktadır“ (22).



Öğrenciler filmde, Chaplin'in çalışma yaşamı ve toplumsal sorunlara getirdiği eleştirileri tartışarak konuyu kavramışlardır. Filmin hicivli ve eğlenceli havası, işlenen sosyal konuları rahatlıkla anlamalarında yardımcı olmuştur. Halk sağlığı ve işçi sağlığının öğretilmesinde sinemanın en iyi araçlardan biri olduğu pek çok eğitimci tarafından da ifade edilmektedir (23).

Öğrenciler, film kullanımı konusunda da olumlu geri bildirimler vermiştir. Weber, öğrencilerin film gibi yaratıcı, ilgilerini çeken öğrenme yöntemlerini daha çok tercih ettiklerini belirtmektedir (24). Film bir bilgiyi dramatize edilmiş şekilde sunduğu için soğuk ve uzak kavramları daha insancılaştırır. Filmi izleyen öğrenciler; değerlendirme, yorumlama ve tartışmaya daha istekli hale gelirler (25). Film gösterimi aracılığı ile öğrencilere duyuşsal niteliklerin kazandırılmasının yanında, sosyal beceriler, geçmişle bugünü mukayese edebilme, değişim ve sürekliliği algılayabilme, kanıtları değerlendirebilme, eleştirel ve analitik düşünebilme gibi pek çok özelliğin kazandırılması mümkündür (11).

Sonuç olarak, öğrenci eğitimi başarıya ulaşırken bir yandan da öğrencilerin eğlenceli bir zaman geçirmesi sağlanmıştır. İşçi sağlığı gibi sosyal konuların öğretilmesi sinema gibi sanat eserlerinin kullanımı etkin ve başarılı olmaktadır.

### Kaynaklar

1. Tiryakioğlu, M. "Emeğin Bilgi ile Dönüşümü". İktisat Dergisi, 2008; 494-495: 1-13.. [http://www.hasmendi.net/makale/Tiryakioğlu\\_Emeğin\\_Bilgi\\_ile\\_Donusumu.pdf](http://www.hasmendi.net/makale/Tiryakioğlu_Emeğin_Bilgi_ile_Donusumu.pdf) (Erişim tarihi: 16.02.2012)
2. Orhan K. "Modern Zamanlar Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması". Çalışma ve Toplum, 2010;1:133-152.
3. Belek, İ. Postkapitalist Paradigmalar, İstanbul: Sorun Yayınları, 1999.
4. Selçuk, G. "Fordist Birikim Rejimi ve Kitle Kültürü". Journal of Yasar University, 2011; 24(6): 4130-4152.
5. Çetiner, Ö., Erdal, Ö."1980 Sonrası Türkiye'de Finansallaşma Ve Tüketim: Fordizm'in Tutarlı Bir Alternatifi Mi? "EconAnadolu 2009, 1. Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, 2009.
6. Pruijt, H. "Repainting, modifying, smashing Taylorism". Journal of Organizational Change Management, 2000; 13(5):439 – 451.
7. Makal, A. "Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak Edebiyat". Çalışma ve Toplum, 2008;3: 15-43.
8. Sexton, R. L. "Using Short Movie and Television Clips in the Economics Principles Class". The Journal of Economic Education, 2006; 37(4): 406-417.

9. Marcus, A.S., Stoddard, J. D."Tinsel Town as Teacher: Hollywood Film in the High School Classroom". The History Teacher, 2007; 40(3): 303-330.
10. Güler, E.Z. Siyaset Bilimi Eğitiminde Yeni Yöntem Arayışları:"Avrupa Üzerine Düşünen Filmler". İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2009; 40: 167-180.
11. Demircioğlu, H.İ. Tarih Öğretiminde Filmlerin Yeri ve Önemi. Bilig, 2007 ;42: 77-93
12. Millar, E., Baker, M.G. Howden-Chapman, P., et al. " Involving students in real-world research: a pilot study for teaching public health and research skills". BMC Medical Education, 2009; 9:45.
13. Mandracioğlu, A., Hassoy, H., Karababa, A.O. "Halk Sağlığı Eğitiminde Film Kullanımı." Tıp Eğitimi Dünyası, 2011; 31:17-28.
14. Wilson, N., Cowie, R. "Movies for use in public health training: A pilot method for movie selection and initial results". Medical Teacher, 2010; 32: 270-272.
15. Atik, A. " Marx'da Makine Metaforu". T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Ankara—2008.
16. Sennett, R. "Karakter Aşınması". Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay, 4. Basım, 2010
17. Smith A. " Ulusların Zenginliği". Çev. Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, 2004
18. Aytaç, Ö. "Modern Bürokrasiler Ve Yabancılaşma Ethosu. " Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005; 15(2): 319-348.
19. Duygulu, E. "Yabancılaşma Olgusuna Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme". Dokuz Eylül Sosyal Bilimler Dergisi, 1999; 1(3): 15-25.
20. Memduhoğlu, H.B. "Post-Fordist Üretim Örgütlenmeleri Ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri". Üniversite ve Toplum, 2007; 7( 4): 1-12.
21. Er, K. "Toplam Kalite Yönetiminin Çalışanlar Açısından Sosyolojik Analizi: Elektronik Sanayii Örneği". Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2005.
22. Doğa, B., Özdemirci, A. "20. Yüzyılda Toplumsal Dinamiklerin İşletmelerin Yönetim Uygulamaları Üzerindeki Etkisi: Sinema Sanatında Yönetim Ve Sistem Eleştirileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme ". <http://ataozdemirci.com/pdf/SINEMA%20VE%20YONETIM.pdf> (Erişim tarihi: 16.02.2012)
23. Gallagher, P, Wilson, N, Edwards, R., et al. " A pilot study of medical student attitudes to, and use of, commercial movies that address public health issues". BMC Research Notes, 2011; 4:111.
24. Weber , C.M., Silk, H. "Movies and medicine: An elective using film to reflect on the patient, family, and illness". Family Medicine, 2007; 39(5):317-319.
25. Boyer, M.A., Pollard, V.K., Kuzma, L.M., et al. "At the movies: a continuing dialogue on the challenges of teaching with film". International Studies Perspectives, 2002; 3(1): 89-94.●